

Грищенко Вадим Федорович,

*к.е.н., заступник завідувача кафедри управління
з науково-методичної роботи Сумського державного університету;*

Коваленко Леонора Юрїївна,

студентка факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОГО ФАКТОРА В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена питанням економічної оцінки трудового потенціалу території (з урахуванням екологічного фактора), що належить до основного ресурсного блоку інноваційного потенціалу. Запропоновано авторське визначення поняття «трудоий потенціал регіону». Розраховано величину трудового потенціалу території з урахуванням екологічного фактора.

Ключові слова: інноваційний потенціал, трудоий потенціал, регіон, екологічний фактор, територія, еколого-економічна оцінка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з найбільш актуальних проблем сьогодні є впровадження такого підходу до системи управління трудовим потенціалом території, при якому міг би забезпечуватися достатньо високий рівень економічного розвитку, об'єднуючи при цьому економічні інтереси з інтересами збереження і підвищення значущості навколишнього середовища, що, у свою чергу, буде сприяти збільшенню інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При дослідженні теоретико-методичних положень щодо економічної оцінки трудового потенціалу території (з урахуванням екологічного фактора), як одного з основних компонентів інноваційного потенціалу регіону було проаналізовано наукові результати, що викладені в роботах Н. Андреевої [1], О. Балацького [2, 10], І. Джаїн [3, 6], М. Долішнього [4], Л. Жукова [5], А. Жулавського [6], В. Кислого [7], Є. Лапіна [8], І. Рябова [9], О. Теліженка [10], С. Харічкова [1], І. Шляхто [13], В. Жигалова [14], І. Рогачева [15] та інших.

Невирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. На нашу думку, з науково-практичної точки зору недостатньо дослідженою на сьогодні залишається проблема урахування екологічного фактора в процесі економічної оцінки трудового потенціалу території в контексті інноваційного розвитку.

Мета та завдання статті. Метою роботи є удосконалення теоретико-методичних положень щодо економічної оцінки трудового потенціалу території (з урахуванням екологічного фактора) як одного з основних компонентів інноваційного потенціалу. Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання: 1) визначити взаємозв'язок трудового та інноваційного потенціалів регіону; 2) розглянути концептуальні підходи до визначення ролі людини в сучасній економічній системі; 3) дослідити трудоий потенціал регіону як складову його економічного потенціалу; 4) удосконалити методичні підходи економічної оцінки формування та використання трудового потенціалу території з урахуванням екологічного фактора.

Основний матеріал. Результати проведеного дослідження довели, що у сучасній ринковій економічній системі людина виконує різноманітні економічні функції. Наприклад, як активний суб'єкт творчої діяльності людина може відігравати

мультифункціональну роль. Як живий носій продуктивних сил людина володіє великою кількістю атрибутивних властивостей та якостей. У структурі продуктивних сил людини слід виокремлювати дві основні складові: 1) робочу силу; 2) здатність до споживання. Стверджується, що споживання є функцією споживчої сили, а праця – функцією робочої сили.

У роботі [15] наголошується, що «кадрова складова інноваційного потенціалу регіону є головним елементом розвитку регіональної інноваційної системи, що має вигляд рушійної сили інноваційного потенціалу в цілому». При реалізації інноваційної стратегії виникають завдання, пов'язані зі збереженням та розвитком трудового потенціалу регіону. Ці завдання в першу чергу спрямовані на створення динамічної моделі кадрової структури економіки регіону, які враховують демографічні процеси, що мають тенденцію до зміни під впливом стану навколишнього природного середовища [15].

Погляди на роль людини, що сформувались у сучасній ринковій системі, пройшли достатньо довгий шлях еволюційного розвитку і можуть бути охарактеризовані різними науково-методичними підходами.

Інтенсифікація процесів інтернаціоналізації комерційно-господарської діяльності та перехід від кількісних до якісних критеріїв оцінки економічного зростання привели до появи та оцінки такої категорії, як «трудова потенціал території».

Н. Рогачева та Г. Попова [15] стверджують, що трудова потенціал характеризує забезпеченість інноваційного процесу людськими ресурсами, а також наявність кваліфікованого персоналу, що безпосередньо бере участь у створенні та розповсюдженні інновацій.

І.Джаїн [3, с. 56] говорить про те, що науково обґрунтований підхід до вивчення поняття «трудова потенціал» може дати регіональним та місцевим органам влади реальні можливості прямого впливу на процеси економічного розвитку території з метою найбільш повного задоволення потреб населення.

В економічній літературі існує досить велика кількість визначень поняття «трудова потенціал» як економічної категорії. М. Долішній [4, с. 87] визначає трудова потенціал як прогнозовану інтегральну здатність групи, колективу, підприємства, працездатного населення, країни, регіону до продуктивної трудової діяльності, результатом якої є створення матеріальних та духовних цінностей.

У роботі [5, с. 257] відмічається, що категорія «трудова потенціал» об'єднує сукупність якостей працездатного населення, таких, як його фізичний, психологічний потенціал, обсяг загальних та спеціальних знань та навичок.

А. Жулавський та І. Джаїн [6, с. 114] при аналізі існуючих визначень поняття «трудова потенціал» відмічають суттєві розбіжності у поглядах різних дослідників щодо змісту даної економічної категорії. Це, у свою чергу, значно стримує розроблення єдиної науково-методичної бази економічної оцінки трудового потенціалу. На думку А. Жулавського, на найбільшу увагу заслуговує такий науковий підхід, що визначає трудова потенціал з позицій праці як фактора виробництва, який функціонує у певних визначених умовах.

Звідси в роботах [6, с. 113-120; 3, с. 67] трудова потенціал визначається як сукупна здатність економічно активного населення певної території забезпечити виробництво споживчих вартостей, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку в конкретних соціально-економічних і науково-технічних умовах.

Аналізуючи існуючі підходи до визначення сутності поняття «трудова

потенціалу» як економічної категорії нами було сформульовано авторське визначення цього поняття, що конкретизує його сутність.

Під трудовим потенціалом регіону як економічною категорією нами пропонується розуміти об'єктивно існуючу, відносно стійку інтегральну здатність економічно активного населення певного регіону (з урахуванням їх якісних та кількісних характеристик) створювати матеріальні та духовні блага з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Грунтуючись на результатах досліджень, що наведені в роботах [3, 13] та беручи до уваги, що основним об'єктом економічної оцінки є трудовий потенціал регіону (території) як один із основних компонентів інноваційного потенціалу, його структуру та місце можна подати в такому вигляді (рис. 1). Інноваційний потенціал регіону містить: трудовий (кадровий) потенціал, управлінський потенціал, науково-технічний потенціал, виробничо-технічний потенціал, фінансовий потенціал, ринковий потенціал, інформаційний потенціал, організаційний потенціал, інноваційну культуру.

Проведений аналіз показав, що проблема врахування прояву екологічного фактора (ЕФ) у системі управління трудовим потенціалом території (ТПТ) різних країн світу є на сьогодні однією з найменш досліджених проблем.

Так, на думку С. Харічкова і Н. Андрєєвої [1, с. 142], існує пряма залежність між розвитком сучасної соціально-економічної системи і екологічними завданнями, які стоять перед суспільством. Функціонування сучасної соціально-економічної системи впливає на навколишнє природне середовище, і вплив цей постійно посилюється.

На думку автора роботи [3, с. 162-163], загальна вартість формування трудового потенціалу населення території на момент його оцінки визначається за такою формулою:

$$R = \sum_{n=1}^m (q_{nt} \cdot P_{nt}), \quad (1)$$

де q_{nt} – вартість формування індивідуального трудового потенціалу n -го виду освіти; P_{nt} – кількість економічно активного населення території, що має n -й вид освіти.

Стан навколишнього природного середовища прямо впливає на здоров'я населення. На думку авторів роботи [9, с. 139-142], саме через здоров'я населення і можна виявити прямий зв'язок між ТПТ та рівнем забрудненості навколишнього природного середовища.

Вартісну оцінку ТПТ з урахуванням ЕФ нами пропонується проводити за формулою

$$R^{EF} = \left[\sum_{n=1}^m (q_{nt} \cdot P_{nt}) \right] - \left[\sum_{n=1}^m Y_{nt}^{BBII} + \sum_{n=1}^m Y_{nt}^{CЗВ} + \sum_{n=1}^m Y_{nt}^{PBII} \right], \quad (2)$$

де q_{nt} – вартість формування індивідуального трудового потенціалу n -го виду освіти; P_{nt} – кількість економічно активного населення території, що має n -й вид освіти; Y_{nt}^{BBII} , $Y_{nt}^{CЗВ}$, Y_{nt}^{PBII} – економічний збиток, спричинений викидами в атмосферне повітря шкідливих речовин, скиданням забруднених вод у природні водні об'єкти та розміщенням відходів у ґрунтах у t -му році відповідно.

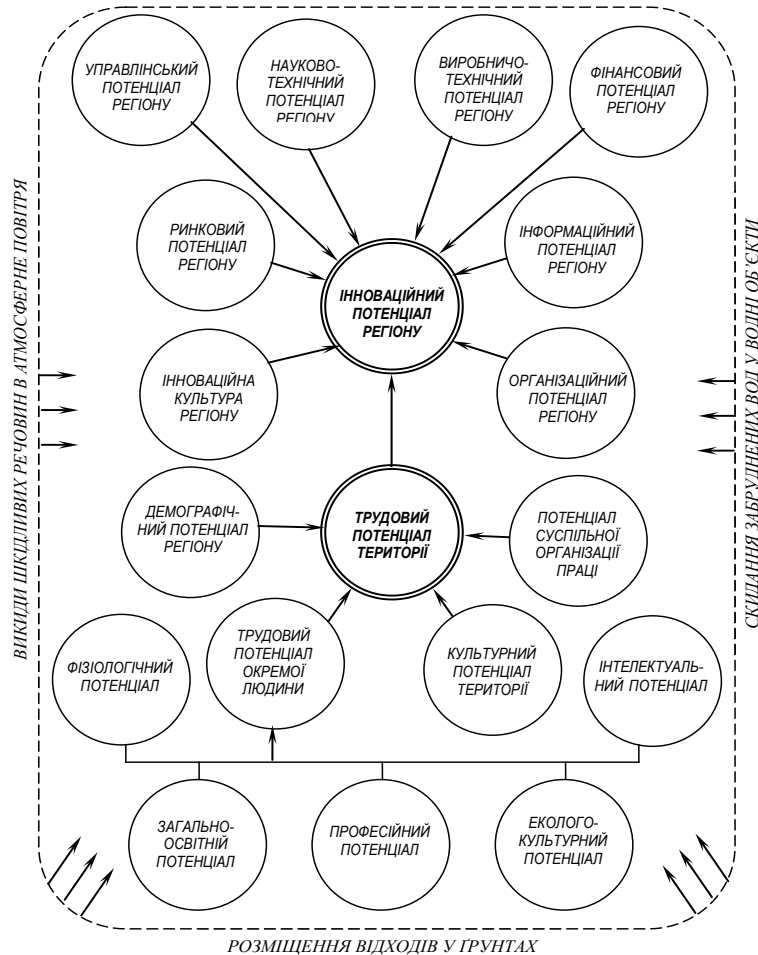

Рисунок 1 – Структура та місце трудового потенціалу у формуванні інноваційного потенціалу території

На нашу думку, ЕФ суттєво впливає на структурні елементи ТПТ та пов'язані з ними соціально-економічні процеси. Оскільки під трудовим потенціалом ми розуміємо здатність економічно активного населення створювати певні блага, то екологічний фактор проявляється на фазі реалізації трудового потенціалу. Прояв впливу ЕФ може спостерігатися у вигляді зміни кількісних та якісних характеристик ТПТ на всіх етапах його формування, використання та відтворення. Забруднення навколишнього середовища призводить до наслідків, що мають соціальний характер [3].

Автор роботи [2, с.77] вважає, що «соціальний збиток проявляється в підвищеній захворюваності населення, скорочення тривалості життя, збільшення витрат населення на боротьбу з забрудненням у господарстві, витрат на очищення повітря, води і т.д.», що значно знижує ТПТ. І. Джаїн [3] наголошує, що вплив ЕФ спричиняє соціальні наслідки (захворюваність, порушення фізичного розвитку, смертність, міграція), які

Розділ 5 Екологічний маркетинг та менеджмент

призводять до економічних наслідків (втрата робочого часу, зниження продуктивності праці, втрати доходів підприємствами, додаткові витрати підприємств та регіону в цілому), що, у свою чергу, супроводжується витратами доходів державного та місцевих бюджетів, кошти яких спрямовуються на попередження, ліквідацію та компенсацію негативних наслідків забруднення навколишнього природного середовища. Ці витрати пов'язані з недоотриманням доходів підприємств (під впливом ЕФ), що, у свою чергу, приводить до зменшення податків на прибуток, а також зменшення відрахувань до фонду соціального страхування, а також «недоотримання товарної продукції, робіт та послуг під впливом ЕФ на трудові ресурси певної території, місцеві та державні бюджети втрачають частину податків та зборів» (податок на додану вартість, акцизний збір, збір до Державного інноваційного фонду).

Як приклад нами наведений розрахунок ТПТ з урахуванням ЕФ за формулою (2), для Сумської області у 2010 році. Проаналізувавши отримані результати розрахунку ТПТ з урахуванням ЕФ, можемо сказати, що під впливом ЕФ рівень ТПТ значно зменшується.

$$R_{\text{Сум.обл.2010}}^{EF} = (277,77 \cdot 62,03 \cdot 501,8 + 214,8 \cdot 6,27 \cdot 501,8 + 189,62 \cdot 10,9 \cdot 501,8 + 177,99 \cdot 11,15 \cdot 501,8 + 9,65 \cdot 149,66 \cdot 501,8) - (10406,89 + (-34,1973) + 7208,244) = 12061903,29 \text{ тис. грн.}$$

Для інших регіонів розрахунки виконуються аналогічно. Результати розрахунків подано в табл. 1.

Таблиця 1 – Трудовий потенціал областей України з урахуванням ЕФ у 2010 р.

Назва групи	Назва області	Значення, тис. грн
1	2	3
Порівняно високий рівень трудового потенціалу	Київська та м. Київ	50 563 738
Рівень трудового потенціалу, вищий за середній	Донецька	43 963 892
	Дніпропетровська	34 099 406
Середній рівень трудового потенціалу	Харківська	28 561 826
	Одеська	23 743 669
Рівень трудового потенціалу, нижчий за середній	АРК	21 356 115
	Львівська	20 615 704
	Луганська	19 828 674
	Запорізька	17 471 562
	Полтавська	14 410 503
	Вінницька	13 089 713
	Сумська	12 061 903
	Житомирська	11 581 246
Порівняно низький рівень трудового потенціалу	Черкаська	11 605 889
	Хмельницька	10 923 355
	Херсонська	10 016 776
	Рівненська	9 432 137
	Кіровоградська	9 320 740
	Чернігівська	9 248 071
	Івано-Франківська	8 862 520
	Миколаївська	8 509 056
Закарпатська	8 317 018	
Порівняно низький рівень трудового потенціалу	Тернопільська	7 907 623
	Волинська	7 561 413
	Чернівецька	6 460 919

Проаналізувавши отримані результати, можемо стверджувати, що під впливом ЕФ у деяких регіонах рівень ТПТ значно змінюється. Так, у 2010 році до першої групи (порівняно високий рівень ТПТ) увійшли тільки Київська область та м. Київ. Сумарний рівень їх трудового потенціалу, за нашими оцінками, становить 50 563 737,65 тис. грн. При розрахунку ТПТ без урахування ЕФ у 2010 році до першої групи входила Донецька область (рівень ТПТ дорівнював 44 511 908,17 тис. грн). Під дією екологічного фактора рівень ТПТ Донецької області, за нашими оцінками, знизився до 43 963 892,31 тис. грн – регіон перейшов до другої групи (рівень ТПТ вищий за середній). Полтавська область з третьої групи (середній рівень ТПТ) перейшла до четвертої групи (рівень ТПТ, нижчий за середній), а її ТПТ, за нашими оцінками, без урахування ЕФ становив 14 428 255,7 тис. грн та 14 410 503,01 тис. грн відповідно. Подібна ситуація мала місце і у Черкаській області, що за рівнем ТПТ знаходилась у четвертій групі (рівень ТПТ, нижчий за середній), а внаслідок впливу ЕФ перейшла до п'ятої групи (порівняно низький рівень ТПТ).

Висновки і перспективи подальших розробок. У результаті проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки: 1) у сучасній ринковій економічній системі людина виконує різноманітні економічні функції; сучасний етап політичного та економічного розвитку вимагає висококваліфікованих фахівців, що вміють творчо мислити, аналізувати ситуацію, чітко формувати цілі та визначати шляхи їх досягнення, володіти методами об'єктивної оцінки таких шляхів та брати на себе відповідальність при вирішенні складних економічних та управлінських завдань; 2) трудовий потенціал як структурний елемент економічного та інноваційного потенціалів території обумовлює формування, використання та розвиток інших компонентів такої системи; підвищення трудового потенціалу регіону за рахунок збільшення кількості економічно-активного населення, підвищення рівня його освіти, поліпшення стану його здоров'я передбачає збільшення рівня виробничого потенціалу території, а відповідно і інноваційного потенціалу; 3) від кількісного та якісного складу трудового потенціалу залежить функціонування системи інноваційного потенціалу; 4) при розрахунку економічної оцінки трудового потенціалу території обов'язково необхідно враховувати вплив навколишнього природного середовища. У роботі запропоновано авторський підхід до визначення ТПТ з урахуванням ЕФ. Проаналізувавши отримані результати розрахунку цим методом, можемо сказати, що рівень трудового потенціалу значно зменшується під впливом ЕФ; 5) для розвитку інноваційної системи необхідно постійно підвищувати рівень трудового потенціалу, зберігаючи та розвиваючи його; 6) на економічний та інноваційний розвиток вагомо впливає трудовий потенціал регіону, який відбувається через забезпечення оптимальної кількості економічно активного населення (з урахуванням їх кількісних та якісних характеристик) для створення духовних та матеріальних благ.

1. Андреева Н.М. Влияние экологического фактора на формирование современной системы экономических отношений / Н.М. Андреева, С.К. Харичков // Региональная экономика. – 2004. – №2. – С. 142–153.
2. Балацкий О.Ф. Антология экономики чистой среды : монография [Текст] / О.Ф. Балацкий. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – 272 с.
3. Джаин И.О. Оценка трудового потенциала : монография [Текст] / И.О. Джаин. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 250 с.
4. Долішній М.І. Соціально-психологічні компоненти трудового потенціалу [Текст] / М.І. Долішній // Демографічні аспекти відтворення трудового потенціалу. – К., 1994. – Ч.3. –

С. 86–92.

5. Жуков Л.И. Экономика труда : учебник для вузов [Текст] / Л.И. Жуков, Г.О. Погосян, В.И. Сивцов и др. ; [под ред. Г.Р. Погосяна, Л.И. Жукова]. – М.: Экономика, 1991. – 304 с.

6. Жулавский А.Ю. Экономическая оценка трудового потенциала региона [Текст] / А.Ю. Жулавский, И.О. Джаин // Вісник Сумського державного Університету / 1998. - №3 (11). – с. 113-120.

7. Кислый В.Н. Экологизация управления предприятием : монография / В.Н. Кислый, Е.В. Лапин, Н.А. Трофименко. – Сумы: ВТД «Университетская книга», 2002. – 232 с.

8. Лапин Е.В. Оценка экономического потенциала предприятия : монография / Е.В. Лапин. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 360 с.

9. Рябов І.С. Управління якістю трудового потенціалу в екологічно небезпечних районах [Текст] / І.С. Рябов // Вісник Технологічного ун-ту Поділля. Спец. вип.: Економічні науки. – Хмельницький: Вид-во Технологічного ун-ту Поділля. – 1998. – №6. – с.139-142.

10. Социально-экономический потенциал региона: монография [Текст] / под. общ. ред. проф. О.Ф. Балацкого. – Сумы: Университетская книга, 2010. – 364, [4] с.

11. Global Environment Outlook (GEO-4): environment for development. United Nations Environmental Programme (UNEP) [Електронний ресурс]. – Valletta (Malta): Progress Press LTD, 2007. – 540 p. – Режим доступа: http://www.unep.org/geo/geo4/report/GEO-4_Report_Full_en.pdf.

12. World Health Statistics 2007. World Health Organization Database [Електронний ресурс]. – Geneva: WHO Press, 2007. – 88 p. – Режим доступа: <http://www.who.int/whosis/whostat2007.pdf>.

13. Шляхто И.В. Оценка инновационного потенциала региона [Електронний ресурс] / И.В. Шляхто // Управление общественными и экономическими системами / 2007. – №1(9). – Режим доступа: <http://www.bali.ostu.ru/umc/arhiv/2007/1/Shlyhto.pdf>.

14. Жигалова В.Н. Роль инноваций в современной концепции экономического развития [Електронний ресурс] / В.Н. Жигалова // Управление общественными и экономическими системами / 2007. – №1(9). – Режим доступа: <http://www.bali.ostu.ru/umc/arhiv/2007/1/Gigalova.pdf>.

15. Рогачева Н.И., Развитие инновационного кадрового потенциала региона [Електронний ресурс] / И.Н. Рогачева, Г.В. Попова // ИнВестРегион. – Региональная экономика / 2006. – №5. – С. 30-31. – Режим доступа: www.v-itc.ru/investregion/2006/05/pdf/2006-05-08.pdf.

В.Ф. Грищенко, Л.Ю. Коваленко

Экономическая оценка трудового потенциала территории с учетом экологического фактора в контексте инновационного развития

Статья посвящена вопросам экономической оценки трудового потенциала территории (с учетом экологического фактора), который относится к основному ресурсному блоку инновационного потенциала. Предложено авторское определение понятия «трудовой потенциал региона». Рассчитана величина трудового потенциала территории с учетом экологического фактора.

Ключевые слова: инновационный потенциал, трудовой потенциал, регион, экологический фактор, территория, эколого-экономическая оценка.

V.F. Hryshchenko, L.Yu. Kovalenko

The economic appraisal of regional labour potential with an ecological factor in the innovative development context

The article is devoted to the economic appraisal of regional labour potential with an ecological factor which refers to the main innovation potential resources unit. The definition of regional labour potential, based on author approach, is proposed. The regional labour potential value with an ecological factor is calculated.

Keywords: innovation potential, labour potential, region, ecological factor, territory, ecological and economic appraisal.

Отримано 28.03.2011 р.